

ІНСТИТУТ НАРОДНОГО ВЕТО В ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН: ДОСВІД ШВЕЙЦАРСЬКОЇ КОНФЕДЕРАЦІЇ

THE INSTITUTE OF POPULAR VETO IN THE HISTORY OF THE STATE AND THE LAW OF FOREIGN COUNTRIES: THE EXPERIENCE OF THE SWISS CONFEDERATION

Харута В.Ф.,

здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У публікації розглянуто зарубіжне законодавство з питань форм безпосередньої демократії та наявні проблеми щодо реалізації народом своєї влади шляхом застосування народного вето. На основі історичного ракурсу аналізу європейського законодавства в цій сфері запропоновано шляхи вдосконалення Основного Закону України.

Встановлено, що попри те, що зародження нових форм безпосередньої демократії розпочалося лише останніми століттями, формування інституту народного вето бере свій початок із стародавніх цивілізацій як засіб обмеження свавілля представників влади. Спочатку народне вето застосовувалось не безпосередньо самим народом, а уповноваженою в інтересах народу спеціальною особою чи групою осіб, які виступали проти законів, що, на їхню думку, порушують приписи установчих законів, які мали на той час прообраз сучасної конституції.

Стверджується, що попри те, що народне вето вперше було закріплено у французьких конституційних положеннях, батьківщиною такого інституту прийнято вважати Швейцарію, оскільки саме в цій країні народне вето отримало справжній розвиток, де вперше на практиці було реалізовано у 1831 році. Розвиток народного вето напряму пов'язаний із розвитком швейцарської державності, однак безпосередньою передумовою практичної реалізації такого інституту в Швейцарії є надання прямого виборчого права і права громадян на участь у референдумі. Проте слід зазначити, що з початку народне вето було реалізовано на регіональному (муниципальному) рівні в декількох кантонах, а вже значно пізніше, у 1874 році, на загальнодержавному рівні після імплементації такого інституту до Конституції Швейцарії. Згідно з конституційною процедурою, у межах певного строку визначена кількість виборців в офіційній формі має право заявити про свою незгоду з прийнятим законом, після чого такий в обов'язковому порядку вноситься на референдум, де залежно від результатів такий закон або скасовується або зберігає силу.

Ключові слова: форми безпосередньої демократії, референдум, народне вето, Швейцарська Конфедерація, конституція, конституціоналізм.

The publication deals with foreign legislation on the forms of direct democracy and the existing problems regarding the exercise of power by the people through the use of popular veto. On the basis of the historical perspective of the analysis of the European legislation in this field, ways of improvement of the Basic Law of Ukraine have been proposed.

Despite the fact that the emergence of new forms of direct democracy began only in recent centuries, the establishment of the Institute of People's Veto originates from ancient civilizations as a means of limiting the arbitrariness of the authorities. Initially, the people's veto was applied not directly by the people themselves, but by a person or group of persons empowered in the interests of the people who opposed laws that, in their opinion, violated the statutes of the constituent laws, which at that time had the prototype of the modern constitution.

It is argued that despite the fact that the people's veto was first enshrined in the French constitutional provisions, Switzerland is considered to be the birthplace of such an institution, since it was in this country that the people's veto was truly developed, where it was first put into practice in 1831. The development of the people's veto is directly linked to the development of the Swiss statehood, but the direct prerequisite for the practical implementation of such an institution in Switzerland was preceded by the granting of direct suffrage and the right of citizens to participate in the referendum. However, it should be noted that from the beginning the people's veto was implemented at the regional (municipal) level in several cantons, and much later in 1874 at the national level after the implementation of such an institution in the Swiss Constitution. In accordance with the constitutional procedure, within a certain term, a certain number of voters in the official form have the right to declare their disagreement with the adopted law, after which it is obligatory submitted to a referendum, where, depending on the results of which such a law either repeals or retains force.

Key words: forms of direct democracy, referendum, people's veto, Swiss Confederation, constitution, constitutionalism.

Постановка проблеми. Термін «народовладдя» став одним із ключових під час останніх виборчих кампаній в Україні. Запровадження народного вето як механізму народовладдя, було одним із перших пунктів передвиборчих програм деяких політичних партій. Водночас, як свідчить аналіз низки наукових джерел, у сучасному світі народне вето не є доволі популярним серед світових демократій. У досить невеликій частці країн можливе проведення відхиляючих референдумів, здебільшого можливість накладати вето на законодавчі акти є лише в голів держав. Ще меншою є кількість країн Європи, у конституціях яких прямо зазначено засади проведення абrogативних референдумів, – це Австрія, Данія, Італія, Латвія і, нарешті, Швейцарія. Крім того, з наукової літератури відомо, що інститут народного вето має тривалу історію (хоча деякі дослідники вказують на те, що саме зародження нових форм безпосередньої демократії розпочалося лише останніми століттями, що пов'язано з розвитком демократії, ускладненням суспільно-політичних відносин і, як наслідок, розширенням політичних прав і свобод громадян) [1, с. 129–130].

Водночас сьогодні саме у Швейцарії успішно працює практика, коли народ є суб'єктом законодавчої ініціативи.

Україна також робить перші кроки. Уже розроблено законопроекти, якими повинні бути розширені форми прямої демократії: закріплено механізми загальнонаціонального та місцевих референдумів, народного вето, відкликання депутата. Отже, вкрай важливим, на нашу думку, є розгляд історичного досвіду застосування інституту народного вето у Швейцарській Конфедерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання форм безпосередньої демократії взагалі, а також народного вето зокрема були розглянуті у роботах С. Авраменко, Д. Белова, Л. Дюна, І. Жаровської, А. Кочерги, М. Оніщука, В. Комарової, С. Котляревського, О. Прієшкіна, В. Погорілка, М. Станійчук, А. Стори, В. Мамичева, С. Соломонова, Л. Самородової-Богацької, В. Федоренка та низки інших учених.

Методологічну основу публікації становлять наукові методи, що базуються на вимогах об'єктивного і всебічного аналізу суспільних явищ політико-правового характеру, до яких належить безпосередня демократія в Україні та зарубіжних країнах. В основу методології дослідження покладено загальнотеоретичні принципи й підходи з визначення вихідних параметрів становлення й розвитку

такої форми безпосередньої демократії, як народне вето. Для досягнення наукової об'єктивності результатів автор використав увесь комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, які знаходять широке застосування в сучасній науці конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Швейцарія зазвичай розглядається як «найстаріша демократія у світі». Із середини XIX століття в кантонах Швейцарії почав активно використовуватися інститут народного вето, підґрунтям для якого стало запровадження прямого виборчого права і права громадян на участь у референдумі. Незважаючи на те, що в той час виборче право застосовувалося у Швейцарії у вкрай обмеженій формі, вже тоді народ мав правову можливість шляхом голосування відмовити в наданні згоди на закон, прийнятий законодавчим органом [2].

Власне, історія розвитку народовладдя в здійсненні публічної влади в Швейцарії, зокрема такого його інституту, як народне вето, напряду пов'язана з розвитком швейцарської державності. З цього приводу в науковій літературі можна знайти позиції, які умовно розділяють такий розвиток на три етапи.

Перший етап: «Стара конфедерація» («Confederation de l'ancien Regime»), яка існувала з моменту заснування «Швейцарського клятвенного союзу» шляхом підписання в 1291 р. договору між міськими і сільськими громадами («Клятва Рютлі»). При цьому у «старій конфедерації» були відомі такі інститути, що гарантують участь жителів у політичному житті, як народні збори (*ландсгемайнде*) в гірських кантонах, референдум у кантоні Грізон або ж цехова система самоврядування в окремих міських кантонах [3, с. 252], які не мали аналогів у світі, проте з огляду на обмеження кола вищезазначених громадян цю систему можна класифікувати більшою мірою як аристократичну, ніж демократичну [4, с. 7].

З цього приводу цікавим є погляд А. Дюнан на функціонування інституту народних зборів у період зародження швейцарської державності, що, за своєю суттю, стали передумовою виникнення самого інституту народного вето. Автор зазначає, що «громадяни Швіца з віддалених часів збиралися на спільні збори для вирішення своїх місцевих справ; політичне становище тут було інше, ніж в Урі, оскільки населення Швіца перебувало в безпосередній залежності від можновладних осіб сусідніх земель; відносини ж його до імперії були непостійні. В такому ж положенні перебував і Унтервальден із тією різницею, що він був ще розділений між абатствами і замками. Наслідком цього було обмежено число селян, що мали землю. Скрізь панував страх, що можновладні особи перестануть задовольнятися своїми феодалними правами і зроблять замах на привілеї поселення. Народ охороняв старовинні традиції незалежності з ревнивою дбайливістю і енергійно протидіяв всякому сторонньому втручання, всякій спробі довольного тлумачення давніх звичаїв» [5, с. 15].

Протягом середньовіччя, як зазначає С. Авраменко, законодавча влада цих зборів залишалася незмінною; головне їхнє завдання полягало перш за все в тому, щоб дотримуватися громадських інтересів. При цьому їхній владі було підпорядковане лише сільське населення, а права дворянства поступово скорочувалися. Відповідно, правом голосу в народних зборах користувалися тільки селяни – власники земельних наділів. Земельне право, утім, обмежувало можливість набуття земельних ділянок особами, які не були членами громади, тому виник значний прошарок безземельних селян, які не залучалися до управління громадою. Отже, як бачимо, інститут народних зборів, хоча формально і був «інститутом безпосередньої демократії», але мав у епоху середньовіччя яскраво виражений аристократичний характер, оскільки значна частина населення не мала права брати участь в його роботі [6, с. 26].

У свою чергу, за твердженням А. Дюнан, інститут народних зборів також існував і в Женеві, утім, майже

до середини XV ст. повноваження з управління міськими справами фактично здійснювались «Радою 50», яка складалася із представників найбільш знатних родин міста [7, с. 55].

Починаючи з XVI ст. інтереси дворянства і ремісників зближуються, і, відповідно, утворюється нова політична еліта, яка володіла абсолютним пануванням над громадським життям у містах. У результаті того, що представники ремісничих цехів увійшли до складу комунальних рад деяких міст, отже, збільшився їхній вплив у міській громаді. У результаті склад комунальних рад було розширено, вони набули статусу представницьких органів «Великих Рад». Відповідно, політична більшість у цих органах належала вже не представникам старих аристократичних родин, а представникам нової буржуазії [8, с. 19].

Другий етап становлення народовладдя у Швейцарській Конфедерації пов'язаний із завоюванням її території революційною Францією і наслідками цього завоювання. У грудні 1797 р. Франція захопила Базель і його землі. Базельська Велика рада в спішньому порядку проголосила свободу та рівність в душі Великої французької революції. Рішучий прихильник демократичного оновлення, глава гільдії цехів Петер Оке заявив: «Ми хочемо запобігти грізні. Покажемо всьому світу, як аристократія сама вступає на шлях демократизації» [9, с. 51].

На думку А. Кельце, «французи зуміли скинути з престолу всемогутнє дворянство і скасувати привілеї панівних сімей. Це відкривало шлях до нової концепції юридичної свободи, що ґрунтується на свободі особистості і політичній рівності» [10, с. 506].

Ідеї Французької революції досить ґрунтовно вивчали швейцарські філософи, політологи та юристи. Спостерігався експорт французьких демократичних ідей у Швейцарію. Водночас ідеї «плебісцитарної демократії» не було втілено в тогочасній Франції, оскільки в цій країні досить сильними є традиції саме представницької демократії, які, у свою чергу, були запозичені та втілені у Швейцарському конституціоналізмі, а надалі відбулася їхня сублімація з Франції через Швейцарію на всю Європу. XVIII ст. і вплив Французької революції, окрім очевидних окупаційних негарездів, привнесли до Швейцарії і певні здобутки у сфері розвитку інститутів прямої демократії. Зокрема, конституційно-правова думка Швейцарії запозичила з французьких ідей Просвітництва концепцію природних прав, що в контексті прямої демократії віддзеркалювалось як природне, невіддільне право голосу будь-якого громадянина, яке не може бути обмежене з утилітарною метою [11, с. 146].

Третій етап пов'язаний із прийняттям Конституції Швейцарської Конфедерації 1848 р., що означало початок нового етапу в становленні демократичного державного (політичного) режиму в цій державі, а також у реалізації принципу народовладдя. Необхідно зазначити, що напередодні встановлення федеративної держави в 1848 р., ні загальне виборче право, ні інструменти безпосередньої демократії ще не були поширені [12, с. 130].

Спочатку в 1891 р. відбулася реформа інституту конституційної ініціативи, яка закріплює введення відмінностей між загальною і частковою ревізією Конституції. Далі, в 1921 р. проведено референдум із питання про міжнародні договори. У 1949 р. було проведено референдум щодо скасування термінових федеральних постанов. Саме ці дві реформи в кінцевому підсумку випливали з прийняття народних законодавчих ініціатив. Умови референдуму за міжнародними договорами були уточнені в 1977 р. Цього є року народ і кантони схвалили збільшення кількості підписів, необхідних для винесення питання на референдум і для народної законодавчої ініціативи – до 50 тис. та 100 тис. відповідно. У 1987 р. була введена вимога подвійного схвалення – народом і кантонами – у разі винесення на референдум ініціативи і «контрпроекту».

Отже, як зазначає А. Кочерга, у розвитку безпосередньої демократії за періодом бурхливого розвитку до 1949 р. спостерігався період поступового розвитку законодавства і приведення його у відповідність із загальними принципами конституційного права [13, с. 21].

Принцип народовладдя і прямого волевиявлення народу у Швейцарській Конфедерації підпорядковує прийняття найважливіших (Конституція) і важливих (Закон) рішень парламенту контролю з боку виборців за допомогою референдуму і надає виборчому корпусу, крім того, право виносити на голосування власні пропозиції через народну ініціативу. Народні права розвивалися на рівні кантонів ще до утворення Швейцарської Конфедерації, і саме там до XIX ст. вони поступово сформувалися.

На противагу плебісцитів, використовуваним у парламентській демократії в додаток в парламентському правлінні для легітимації актуальної урядової політики, пряме волевиявлення народу у Швейцарській Конфедерації виникло як форма протиставлення «прямого народного правління» представницькій системі, як спосіб обмеження парламентської влади і контролю найважливіших державних рішень. Саме з цього і виросла форма правління, в якій співпрацюють 3 основні інститути – уряд, парламент і виборчий корпус (народ): народ – за допомогою висшого демократичного способу правотворчості – справжнього волевиявлення – приймає найважливіші остаточні рішення, парламент – важливі, і уряд – менш значні рішення. Ця ідея поділу компетенції державних інститутів за критерієм матеріальної важливості лежить щонайменше на тому ж рівні, що і принцип розподілу правових норм між джерелами права: конституцією, законом і приписом [14, с. 21].

З моменту прийняття Конституції 1848 р. на загальнонаціональному рівні референдуми проводяться в цій країні близько 3–4 рази на рік, і зараз їхня загальна кількість перевищує понад пів тисячі [15, с. 137].

Незважаючи на те, що принцип народовладдя в його сучасному форматі не був спочатку вписаний в основи швейцарської федеральної держави, він, поза всяким сумнівом, давно став його знаковою характеристикою. Можна сказати, що він став самодостатнім фактором для швейцарського громадянина і установчим елементом самої швейцарської державності [16, с. 65–91].

Знакове, або, якщо завгодно, ідеологічне (центральне) місце, яке посідають принцип народовладдя і пряме волевиявлення народу серед основ Конституції, не означає, що його застосування знизило б до мінімуму активність виборців. Кількість народних законодавчих ініціатив, висунутих протягом тридцяти років, продовжує збільшуватися. Що стосується факультативного референдуму, то після досить спокійного періоду, який пішов за інтеграцією всіх великих партій у Федеральній раді в 1958 р., з 1970 року він почав знову використовуватися досить активно [17, с. 768].

Швейцарські конституціоналісти зауважують, що пряме волевиявлення народу є можливістю громадянина висловитися за допомогою голосування з конкретного питання, іншим, ніж вибори депутатів або посадових осіб, способом, причому ця можливість не може залежати від «доброї волі» представницьких органів [18, с. 579]. Референдум є обов'язковим, якщо голосування відбувається так, щоб запит із цього приводу не було зроблено групою громадян; він є факультативним, якщо один голос подається тільки щодо певного запиту деякої кількості виборців. Федеральна Конституція закріплює й інститут ініціативи, і референдум, хоча і не закріплює їх симетрично. Ці інститути прямої демократії зазвичай об'єднуються поняттям «права народу» [19, с. 444].

Досліджуючи проблеми прямого волевиявлення народу як основи конституційного ладу у Швейцарській Конфедерації, А. Кочерга зауважує, що характер права на

референдум змінюється залежно від предмета, винесеного на розгляд (це може бути Конституція, закон, міжнародний договір). Його природа різниться в головному: право референдуму має абсолютний характер, коли референдум стверджує тексти, які не можуть вступити в силу без волевиявлення народу; воно є відносним, коли референдум проводиться на вимогу певної кількості громадян. У першому випадку говоримо про обов'язковий референдум, у другому – про факультативний референдум. Використання права референдуму завжди веде до загальнонародного голосування. Обов'язковий референдум є у двох різних формах: або звичайний, який зупиняє дію актів, які є предметом референдуму, або абrogативний – для законів, які безпосередньо не впливають зі змісту Конституції, і термінових законів [13, с. 21–22].

Швейцарія ж у XIX ст. ще раз довела світу унікальність свого національного досвіду локальної демократії: у 1831 р. у кантоні Сен-Галленському було започатковане народне вето (veto), у 1845 р. в кантоні Ваадат почали застосовуватися народні законодавчі ініціативи, а з кінця XIX ст. в кантонах Шаффгаузен, Люцерн, Золотурн, Ааргау та Тургау допускається застосування народного відкликання (abberufungsrecht) представницьких органів цих кантонів. Поряд з обов'язковими референдумами здобули поширення факультативні референдуми [20, с. 98].

С. Котляревський, розглядаючи в політико-морфологічному огляді концепт інституту референдуму з погляду його історичних коренів, підкреслював перехід від кантональної форми референдуму до союзної: «Саме слово «референдум» було знайоме швейцарцям за їхнім політичним минулим: так називали рішення, які в окремих кантонах – Граубюнден, Валліс – приймалися на зборах представників і потім передавалися ad referendum у частині кантонів, які були основними політичними одиницями; від них уже залежало остаточне прийняття або відкидання рішення. Такий же порядок дотримувався і в союзі, який являв собою лише конгрес самостійних кантонів; аналогія з новим референдумом тут полягала в тому, що в обох випадках представництво не мало остаточної, вирішальної влади» [21, с. 34–35]. При цьому він виділяв в еволюції мирських сходів наступний важливий момент, який свідчить про розширення народних законодавчих прав: «Спостерігається, навпаки, тенденція до більш категоричного, так би мовити, безпосередності – народне veto». Тобто після факультативного референдуму далі з'являється референдум обов'язковий і народна ініціатива. Відтак центр впливу зміщується від представників до виборців» [21, с. 251].

Слід також зазначити, що підтримка інституту народного вето також не відбувалась одноставно на всій території Швейцарії. Зокрема, громади, які перебувають переважно в німецькій частині Швейцарії, досі вважають за краще Народну Асамблею (Assemblée Populaire), ніж парламент. Цей факт пояснюється історично. А. Сторі пояснює це тим, що у французькій частині, свідомість самоврядної громади прищепилася меншою мірою, порівняно з німецькою, де кожне покоління було виховане в цій елементарній «школі свободи» [22, с. 54].

Наприклад, внаслідок окупації Францією всієї Швейцарії і за рішенням французької Директорії країна була перетворена в унітарну Швейцарську Республіку. 12 квітня 1798 р. представники Союзу 13 швейцарських кантонів прийняли Конституцію, створену за подобою французького Основного Закону 1795 р. У ній було обмежено низку прав, зокрема право громадян на народне законодавство [23, с. 39].

У Конституції 1801 р., затвердженій Бонапартом, простежувалася тенденція до централізації. Органами центральної влади були Сейм і Сенат, а кантонам надавалося обмежене самоврядування. 24 жовтня 1801 р. після чергових переговорів представників унітаристів і федералістів

швейцарським Сеймом була розроблена і прийнята нова конституція. Проект нової конституції, розробленої федералістами, був схвалений і набрав чинності 27 лютого 1802 р. Однак законодавець відмовився від безпосередньої участі народу в управлінні, встановивши натомість принцип представництва, що на пряму суперечив історичним традиціям швейцарських кантонів [24, с. 45].

Слід зазначити, що «унітарний державний устрій не прижився у звичайних до самоврядування швейцарців, і до кінця лютого – початку березня 1803 р. французька влада була змушена повернути Швейцарії децентралізовану систему управління [25, с. 444–445]. Того ж року за участю Наполеона була розроблена нова Конституція, яка увійшла в історію під назвою акта посередництва, або Медіаційного акта. «Вона знову заснувала конфедерацію – союз окремих 19 кантонів. Усі кантони зберегли свій статус самостійних республік, конституційно оформили свій устрій і демократичний політичний режим. У внутрішніх справах кантони зберегли традиційне самоврядування» [24, с. 48–49].

На думку Ж. Блюнчлі, з 1815 по 1848 рр. історія Швейцарії, поділяється на два періоди, межа між ними зв'язується 1830 р. Перші 15 років прийнято називати періодом реставрації, а роки, наступні до 1848 р., – періодом регенерації. Якщо перший період характеризувався занепадом політичних сил і відносним спокоєм, то другий – появою і розвитком нових поглядів і ідей, викликаних низкою хвилювань і революцій [26, с. 495–496].

В. Мамичев виділяє 1829 р. як початок періоду відродження народних прав у великих кантонах. У 1831 р. кантон Сент-Галлен ввів у себе народне вето. Услід за Сент-Галленом народне вето вводять Базель – село, Валліс, Люцерн. У 1845 р. кантон Вадт, крім народного вето, вводить також факультативний референдум і народну ініціативу [23, с. 39].

Інститути прямої демократії отримали подальший розвиток у 1891 р. з введенням народної ініціативи для часткової ревізії Конституції. Особливістю цього нововведення стала новизна форми, відповідно до якої формулювалася, по суті, сама ініціатива [27, с. 323.] Остання тепер, за словами Л. Самородово-Богацької, могла бути виражена у формі або тези, що містить тільки загальну вимогу змінити Конституцію в принципі шляхом голосування «за» або «проти» її перегляду, або конкретного проекту акта, що вносить поправки до Конституції [28, с. 145].

Однак необхідно також зауважити, що статистика результатів, проведених народних вето у Швейцарії, свідчить про те, що «Починаючи з 1848 р., коли Конституція Швейцарії узаконила інститут референдуму та народної ініціативи на рівні федерації, кантону і комуни, по 1971 р. в 157 випадках референдуму 63 % були ініційовані Парламентом і 13 % – виборцями». Загальна характеристика референдумів Швейцарії зводиться до констатації консер-

вативності цього інституту в цей період часу. «Референдум має консервативний характер. Більшість швейцарських референдумів закінчується підтримкою статус-кво і відхиленням запропонованих реформ» [23, с. 39]. Слід зазначити, що на референдумі у 1972 р. громадянами Швейцарії було відхилено законопроект про продаж зброї за кордон [30, с. 349].

До інших прикладів використання народного вето у Швейцарії можна віднести референдум 2013 р. про скасування обов'язкової військової служби, що став одним із найбільш дискусійних у швейцарському суспільстві. Під час вказаного референдуму населення Швейцарії висловилося проти скасування загального призову на військову службу. Тобто 73 % проголосували «за» її збереження. Нагадаємо, прихильники обов'язкового військового призову вважають, що всі молоді люди повинні пройти службу в армії, а противники нарікають на дорожнечу її утримання. Зазначимо, питання обов'язкової служби в армії порушується на референдумі у Швейцарії не вперше. Прихильники обов'язкового військового призову вважають, що всі молоді люди повинні пройти службу в армії, а противники нарікають на дорожнечу її утримання [31].

Висновки. Незважаючи на те, що зародження нових форм безпосередньої демократії розпочалося лише останніми століттями, формування інституту народного вето бере свій початок із стародавніх цивілізацій як засіб обмеження свавілля представників влади. Спочатку народне вето застосовувалося не безпосередньо самим народом, а уповноваженою в інтересах народу спеціальною особою чи групою осіб, які виступали проти законів, що, на їхню думку, порушують приписи установчих законів, які мали на той час прообраз сучасної конституції.

Незважаючи на те, що народне вето вперше було закріплено у французьких конституційних положеннях, батьківщиною такого інституту прийнято вважати Швейцарію, оскільки саме в цій країні народне вето отримало справжній розвиток, де вперше на практиці було реалізовано у 1831 р. Розвиток народного вето на пряму пов'язаний із розвитком швейцарської державності, однак безпосередньою передумовою практичної реалізації такого інституту у Швейцарії передувало надання прямого виборчого права і права громадян на участь у референдумі. Проте слід зазначити, що з початку народне вето було реалізовано на регіональному (муниципальному) рівні в декількох кантонах, а вже значно пізніше, у 1874 р., на загальнодержавному рівні після імплементації такого інституту до Конституції Швейцарії. Згідно з конституційною процедурою, у межах певного строку визначена кількість виборців в офіційній формі має право заявити про свою незгоду з прийнятим законом, після чого такий в обов'язковому порядку вноситься на референдум, де залежно від результатів такий закон або скасовується або зберігає силу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Михайлов М. Класифікація типових та нетипових форм безпосередньої демократії. *Конституційне право*. 2017. № 10. С. 127–131.
2. Maduz L. Direct Democracy. *Living Reviews in Democracy*. 2010. Vol. 2. P. 14. URL: <http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/specialinterest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Maduz-2010-DirectDemocracy.pdf>.
3. Garrone P. Le suffrage universel et egal en Suisse. Les origines de la democratie directe en Suisse. / ed. A. Auer. Bale-Francfort-sur-le-Main, 1996. 252 p.
4. Aubert J.-F. Introduction historique. *Commentaire de la Constitution federate*. 2012. № 3. P. 7.
5. Дюнан Л. Народное законодательство в Швейцарии. Исторический обзор / пер. с франц. Санкт-Петербург : Тип. М.М. Стасюлевича, 1896. С. 15–21.
6. Авраменко С.Л. Швейцарский федерализм : дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2002. С. 26.
7. Дюнан Л. Народное законодательство в Швейцарии. Исторический обзор / пер. с франц. Санкт-Петербург : Тип. М.М. Стасюлевича, 1896. С. 15–21.
8. Micotti S., Butzer M. La democratie communale en Suisse : vue generale, institutions et experiences dans les villes. 1990–2000. Geneve, 2003. P. 19–22.
9. Fahmi D. Schweizer Geschichte. Zuerich : Pro Helvetia, 1982. S. 51–55.
10. Kolz A. Neuere schweizerische Verfassungsgeschichte. Beme, 1992. S. 506–611.
11. Tecklenburg A. Die Entwicklung des Wahlrechts in Frankreich seit 1789. Tübingen, J.C.B. Mohr, 1911. S. 146–155.
12. Aubert J.-F. Introduction historique. 2000. № 3. S. 129–136.

13. Кочерга А.В. Прямое волеизъявление народа как основа конституционного строя в Швейцарской конфедерации : дисс. ... на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук : 12.00.02 – конституц. право; муницип. право. Москва, 2008. 191 с.
14. Muller G. Inhalt und Form der Rechtsetzung. Basel, 1979. S. 21–25.
15. Premat C. Direct Democracy in a Comparative Perspective. *Taiwan Journal of Democracy*. Vol. 2. № 1. P. 137–139.
16. Ehrenzeller B. Moglichkeiten und Grenzen der direkten Demokratie. *BJM*. 1999. S. 65–91.
17. Auer A., Malinverni G. Hottelier M. Droit constitutionnel Suisse. Vol. I. P. 768.
18. Trechsel A. Feuerwerk Volksrechte. Bale-Geneve-Munich, 2000. P. 6.
19. Message on the New Federal Constitution of 20 November 1996. *FF*. 1997. No. 1. P. 444.
20. Оніщук М.В. Конституційні основи референдної демократії в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ : б. в., 2010. С. 98.
21. Котляревский С.А. Конституционное государство. *Опыт политико-морфологического обзора*. Санкт-Петербург, 1907. С. 34–35.
1. Котляревский С.А. Власть и право. Проблема правового государства. Москва, 1915. С. 251.
22. Стори А.Т. Швейцария. Москва, 1914. С. 54.
23. Мамичев В.Н. Референдум в законодательстве зарубежных стран и России : дисс. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2000. С. 39.
24. Соломонова С.А. Швейцарская конституция: историко-правовой аспект : дисс. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2007. С. 45.
25. Oechsli W. Geschichte der Schweiz im neunzehnten Jahrhundert. Bd. 1. Die Schweiz unter franzosischen Protektorat 1798–1813. Leipzig, 1903. S. 444–445.
26. Bluntschli J.C. Geschichte des schweizerischen Bundesrechtes. Bd. 1. Stuttgart, 1875. S. 495–496.
27. Favez J.-C. L'initiative populaire fédérale. *Les origines de la démocratie directe en Suisse*. Bâle, 1996. P. 323.
28. Самородова-Богацкая Л.В. Эволюция института референдума и народной инициативы в Швейцарии : историко-правовой подход (федеральный уровень). *Труды института государства и права Российской академии наук*. 2014. № 4. С. 135–148.
29. Мамичев В.Н. Референдум в законодательстве зарубежных стран и России: историко-правовое исследование. Ставрополь, 2000. С. 39.
30. Референдне право України : навч. посіб. / В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2006. 366 с.
31. Швейцарці виступили проти скасування військового призову. URL: https://web.archive.org/web/20131230235327/http://newsradio.com.ua/2013_09_22/SHvejcars-vistupili-proti-skasuvannja-v-jskovogo-prizovu.
32. Belov D., Gromovchuk M., Blikhar V.. The Constitution as the Basic Law of the State: Statics and the Possible Dynamics of Development. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. S. 23–29.